

GYVENAMOSIOS VIETOS (REGIONO) ĮTAKA INDIVIDO ŠVIETIMUI IR KULTŪRINIEI REPRODUKCIJAI

Kęstutis Trakšėlys

Klaipėdos universitetas

Įvadas

Ugdydami kuriame žmogų. Pedagogika yra ypatinga kultūros sritis. Visos švietimo sistemos pagrindas – žmogus ir jo kultūra. Paprastai išsimokslinimas (angl. *education*) yra formalizuotas, sistemingas procesas, kai vieni visuomenės nariai kitiems perduoda žinias. Švietimas – veikla, kuria siekiama suteikti asmeniui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam nuolat tobulinti savo gebėjimus. Mokyti – prigimtinei kiekvieno žmogaus teisė.

Individas visuomenėje veikia ne izoliuotai, o sąveikaudamas su kitais žmonėmis, susibūrusiais į įvairias socialines bendrijas, kurios veikia ir daro įtaką asmenybės elgesiui. Nuo pat gimimo vaiko socializacija vyksta nuolat sąveikaujant su suaugusiais. Pirmiausia asmenybės ugdymas (fizinis lavinimas, socialinis, kultūrinis, dvasinis auklėjimas) prasideda šeimoje. Šeimoje vyraujančios tradicijos, vertybės priklauso nuo aplinkos, kurioje gyvena. Čia padedami socializacijos pradmenys. Kitose visuomenės struktūrose socializacija vyksta vėliau. 1959 m. paskelbtoje vaiko teisių deklaracijoje teigiama, kad „žmonija privalo vaikui duoti visa, kas geriausia“, o 1989 m. vaiko teisių konvencijoje ši mintis toliau plėtojama. Vaikas turi teisę į ypatingą apsaugą ir priežiūrą bei į palankias sąlygas ugdyti savo asmenybę (Pakštytė, 2001). Ši pagrindinė ugdymo misija tenka švietimo įstaigoms.

„Švietimas – asmens, visuomenės ir valstybės ateities kūrimo būdas. Jis grindžiamas žmogaus neilygstamos vertės, jo pasirinkimo laisvės, dorinės atsakomybės pripažinimu, demokratiniais santykiais, šalies kultūros tradicijomis. Švietimas saugo ir kuria tautos tapatybę, perduoda vertybes, kurios daro žmogaus gyvenimą prasmingą, visuomenės gyvenimą – darnų ir solidarų, valstybės – pažangų ir saugų.

Švietimas savo paskirtį geriausiai atlieka, kai jo raida lenkia bendrąją visuomenės raidą. Todėl jis yra prioritetiškai valstybės remiama visuomenės raidos sritis“ (LR Švietimo įstatymas, 2003).

Lietuvoje švietimas skirstomas į formalųjį ir neformalųjį (LR Švietimo įstatymas, 2003).

- Formalusis švietimas vyksta pagal teisės aktų nustatyta tvarka patvirtintas ir įregistruotas ugdymo programas, kurias baigus įgyjamas pradinis, pagrindinis, vidurinis, aukštesnysis arba

aukštasis išsilavinimas ir (ar) kvalifikacija.

- Neformalusis švietimas vyksta pagal įvairias švietimo poreikių tenkinimo, kvalifikacijos tobulinimo, papildomos kompetencijos įgijimo programas.

Įstatymai numato ir švietimo tikslus:

- išugdyti kiekvienam jaunuoliui vertybines orientacijas, leidžiančias tapti doru, siekiančiu žinių, savarankišku, atsakingu, patriotiškai nusiteikusi žmogumi, išlavinti dabartiniam gyvenimui svarbius jo komunikacinius gebėjimus, diegti žinių visuomenei būdingą informacinę kultūrą, užtikrinant gimtosios ir užsienio kalbų mokėjimą, informacinį raštingumą, šiuolaikinę socialinę kompetenciją ir gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą;
- nustatyti jaunuolio kūrybinius gebėjimus ir atsižvelgiant į tai padėti jam įsigyti profesinę kvalifikaciją ir kompetenciją, kuri atitiktų šiuolaikinių kultūros ir technologijų lygį, padėtų jam įsitvirtinti ir sėkmingai konkuruoti kintančioje darbo rinkoje, perteikti šiuolaikinės technologinės, ekonominės bei verslo kultūros pagrindus, būtinus šalies ūkio pažangai, konkurencingumui, darniai raidai laiduoti, sudaryti sąlygas nuolat tenkinti pažinimo poreikius ir tobulėti mokantis visą gyvenimą;
- stiprinti visuomenės galias užtikrinant darnią krašto ūkio, aplinkos ir žmoniškųjų išteklių plėtrą, vidinį ir tarptautinį ūkio konkurencingumą, nacionalinį saugumą ir demokratinės valstybės raidą;
- perteikti asmeniui tautinės ir etninės kultūros pagrindus, Europos ir pasaulio humanistinės kultūros tradicijas ir vertybes, užtikrinti sąlygas asmens brandžiai tautinei savimonei, dorovinei, estetinei, mokslinei kultūrai, pasaulėžiūrai formuotis, taip pat garantuoti tautos, krašto kultūros tęstinumą, jos tapatybės išsaugojimą, nuolatinį jos vertybių kūrimą, puoselėti krašto atvirumą ir dialogiškumą;
- sudaryti sąlygas asmeniui įgyti demokratijos tradicijas ikūnijančius pilietinės bei politinės kultūros pagrindus, plėtoti gebėjimus ir patirtį, būtiną asmeniui, kaip kompetentingam Lietuvos piliečiui, Europos ir pasaulio bendrijos, daugia-kultūrės visuomenės nariui.

Apibendrinant švietimo tikslus, galima teigti, kad žmogus yra aukščiausia vertybė. Todėl siekiama sudaryti optimalias sąlygas jo individualybei skleisti kultūros vertybių kontekste. Paprastai sociologai skiria penkias švietimo funkcijas: kultūros perdavimo, socialinės integracijos, atrankos ir paskirstymo, socialinės kontrolės. LR Švietimo įstatyme ir minėtoje švietimo funkcijose akcentuojamas kultūros perdavimas. Žmogus ir kultūra imami kaip du neatskiriama sandai: per kultūrą siekiama sudaryti optimalias sąlygas žmogaus brandai ir realizavimuisi, savo ruožtu per žmogų siekiama puoselėti tautos ir žmonių kultūrą. Neįmanoma ugdyti žmogų izoliuotai, neatsižvelgiant į konkrečios tautos ir jos kultūros poreikius (Lukšienė, 1993). Žmogaus socializacijai, brandai bei ugdymuisi lemiamos įtakos turi gyvenamoji aplinka.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti, kokią įtaką žmogaus kultūrinei reprodukcijai ir švietimui turi gyvenamoji aplinka.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, lyginamasis metodas, loginės išvados.

1. Gyvenamosios aplinkos socializacijos veiksnys – kultūra ir švietimas

Kultūros samprata priklauso nuo tyrinėjimo objekto. Paprastai visi autoriai išveda ribą tarp gamtos (materialinės) ir žmogaus (dvasinės) kūrybos srities. Mokslinėje literatūroje galima aptikti nemažai kultūros apibrėžimų. Dažnai jie vieni kitų nepaneigia. J. Tomlinson mano, kad *kultūros* sąvoka daug „aprėpia“, tad ją lengvai galima palaikyti aukščiausiu žmonių analizės lygmeniu. Jis kultūrą pirmiausia siūlo suprasti „kaip gyvenimo tvarką, pagal kurią žmonės kuria prasmę įvairioms simbolinio reprezentavimo praktikoms“ (Tomlinson, 2002, p. 27).

Vydūnas (Bagdonavičius, 1987) teigia, kad kultūra yra žmogiškumo prado įsigalėjimas mums žinomame pasaulyje. S. Šalkauskis (1990) „individualinę kultūrą“ apibrėžia kaip visumą nusiteikimų ir kultūrinio veikimo atskirame asmenyje, o visuma kultūrinių nusiteikimų ir kultūrinio veiklumo visuomenėje sudarant visuomenės kultūrą. A. J. Greimas (1991) kultūrą įvardija kaip dalyvavimą bendrų žmogiškų vertybių įforminime ir puoselėjime, tai visateisis narių dalyvavimas žmonijos kultūros klube. A. J. Greimas skiria kultūros tapsmą stimuliuojančius elementus: kūrybinę galia, pasitikėjimas savimi ir kitais, ambicija. L. Donskis (1991) sociokultūriname lygmenyje kultūrą siūlo apibrėžti kaip visuomenės gyvenimo ir veikimo būdą, o ontokultūriniame lygmenyje – kultūra esanti savarankiškas formų pasaulis, formų kalba.

Panagrinėjus šias kultūros sąvokas, akivaizdu, kad švietimas neatskiriamas nuo kultūros. „Paprastai

visuomenės kultūringumas ir jos pedagoginė sistema turi vienas antrai grįžtamosios įtakos: ugdomoji visuomenės sistema pereina nuo kultūrinio jos lygmalo, ir, atvirkščiai, pats kultūrinis visuomenės lygmalas yra priklausomybėje nuo ugdymo pakraipos sąlygų, priemonių, veiksnių, žodžiu tariant, – nuo pedagoginių išgalių“ (Šalkauskis, 1990). Ugdome žmogų gyventi kultūroje ir ją tęsti. Kiek šis gyvenimas ir kultūros perėmimas bus veiksmingas, priklauso nuo daugelio faktorių. Pirmiausia vertėtų atkreipti dėmesį į individo gyvenamąją aplinką, joje vyraujančią kultūrą ir dominuojančias vertybes. Individas visuomenėje gyvena ir veikia ne izoliuotai, o sąveikaudamas su kitais žmonėmis, burdamasis į įvairias socialines bendrijas. Socialinė ir gyvenamoji aplinka, joje vyraujanti kultūra veikia individą lygiai taip pat, kaip ir jis daro įtaką socialinei aplinkai ir kitiems individams. Taip sąveikaudami individai tampa socialine sistema, visuma su jai būdingomis savybėmis.

Ypač aplinka individą veikia dabartiniame postmoderniame pasaulyje. A. Giddens (2000) mano, kad modernioje visuomenėje individas patiria bejėgiškumo jausmą, susidurdamas su įvairiu socialiniu pasauliu. Tad norint perprasti dabartinį socialinį pasaulį, reikia suvokti ir mokėti įveikti jo iššūkius. Kultūra, kaip pabrėžia antropologai, yra adaptacinė reakcija. Kultūra yra galimybė žmogui prisitaikyti prie aplinkos – tai normos, tradicijos, papročiai, priklausančios nuo konkrečios aplinkos.

Individui, kuris gyvena ir yra auklėjamas kitoje nei dominuojančioje kultūroje, iškyla sunkumų švietimo, socialinio ar etnokultūrinio gyvenimo srityse. M. Haris (1998) mano, kad kiekviena socialinė klasė turi savo subkultūrą, kurią sudaro skirtingi modeliai. Dažnai ji turi net savo kalbą, o tai trukdo jai bendrauti su kitomis. „Beveik per visą stratifikuotų visuomenių priklausomybę klasiniai skirtumai buvo tokie išraiškingi kaip skirtumas tarp vyro ir moters“ (Haris, 1998). Tad individui, ypač vaikui, atėjusiam iš kitos kultūros, sunku bendrauti, ne visada yra išsivystę jo bendrieji gebėjimai. Vaiko gebėjimai priklausys nuo to, kaip su juo bus bendraujama, svarbi vaiko ir motinos interakcija. A. Kalvaitis (1996) mano, kad inteligencijos testai teikia prioritetą tiems gebėjimams, kurie būdingi viduriniajam sluoksniui, t. y. motyvaciniais, kognityviniams, kalbiniais ir socialiniams gabumams, kurie būna mažiau išstobulinti žemesnio sluoksnio vaikų. E. Bersnsteino (Giddens, 2005) teigimu, darbininkų vaikų kalbą simbolizuoja ribotasis kodas: vaikai iš skirtingų socialinių sluoksnių susikuria savitus kalbos kodus, kurie turi įtakos jų patyrimui mokykloje. Žinoma, šiuolaikinėje visuomenėje būtų galima diskutuoti dėl darbininkų vaikų kalbinio kodo, labiau dėmesį reikėtų kreipti į vaikus, kurie auga rizikos šeimose. Tokių vaikų kalba ir

vertybės neatitinka akademinės mokyklos kultūros. Anot A. Kalvaičio (1993), geras išsilavinimas yra rimtas veiksnys, leidžiantis užimti aukštą socialinę padėtį, antra vertus, aukšta išsilavinimo kokybė tiesiogiai priklauso nuo asmens, tiksliau, nuo jų tėvų socialinės padėties. A. Kalvaitis (1993) teigia, kad greičiau mokykloje adaptuojasi aukštąjį išsilavinimą turinčių tėvų vaikai, geresni ir jų pažangumo rezultatai. Taip pat iš aukštesnio socialinio sluoksnio tėvai labiau domisi ir vaikų mokymosi rezultatais, bendradarbiauja su mokykla.

Kultūros įtaka individo socializacijai, be abejo, yra svarbi. Švietimo sistema ir kultūra tiesiogiai susijusi su individo kultūrine ir socialine reprodukcija. Švietimo sistemoje vyksta institucionalizuota kultūros sistemos, kuri dažnai apibūdinama kaip žinių ir įgūdžių visuma, reprodukcija. Šių įgūdžių diapazonas, pasak P. Jucevičienės ir L. Šermukšnytės (1998), – nuo pagrindinių kalbos, rašmenų simbolių įvaldymo iki profesinės kvalifikacijos įgijimo. Šio pobūdžio reprodukcinę funkciją galima vadinti *kvalifikacine*. Antrasis funkcijos etapas, anot L. Šermukšnytės (1998), susijęs su socialinės visuomenės struktūra. Švietimo sistema iš kartos į kartą perduodamos ir kuriamos naujos socialinės pozicijos. Tai sudaro atrankos funkcijos esmę. Švietimo sistema – visuomeninės integracijos instrumentas. Čia vyksta institucionalizuota tokių normų, vertybių ir interpretacijų reprodukcija, kuri užtikrina hierarchinius santykius. Tai yra integracinė funkcija. Pagrindinis šiuolaikinės švietimo sistemos tikslas – žmogus, asmenybė ir jo socializacija, socialaus, veiksniaus žmogaus ugdymas.

Švietimo gairėse (2002) nurodoma, kad šiuolaikinėje besikeičiančioje, tobulėjančioje, naujas technologijas taikančioje visuomenėje vis problemiškesnis tampa asmenybės santykis su kultūros tradicijomis, asmenybę supančia visuomene. Kiekvienas individas siekia pritaipyti prie aplinkos, įnešti savo indėlį į bendruomenės gyvenimą, padėti puoselėti esamas vertybes ir tradicijas.

Taigi, tarp asmenybės ir švietimo sistemos, kurioje vyksta asmenybės socializacija, daranti įtaką socializacijos tikslų formavimui, egzistuoja glaudus tarpusavio sąveika.

2. Aplinkos įtaka individo socializacijai ir intelektui

Kuriant visuomenės socialinę struktūrą, išsiskiria dvi pagrindinės tradicijos: vokiškoji ir anglų-prancūzų (priskiriant ir kai kurių JAV sociologų darbus). Kaip pažymi suomių sociologai Blom ir Kivinen, vokiškoji tradicija kildinama iš K. Marx „Kapitalo“ klasių teorijos ir jos tolesnės ekonstruk-

cijos. Taigi, visuomenė ekonominiu aspektu padalijama į dvi klases: turinčiuosius gamybos priemonių, t. y. kapitalistus, savininkus – išnaudotojus, ir dirbančiuosius (darbininkus ir tarnautojus), t. y. darbo jėgą – išnaudojamuosius. Išnaudotojų ir išnaudotojų prieštara pasireiškia klasių kova, kurios kraštutinė išraiška yra revoliucija, kai kardinaliai keičiami santykiai visuomenėje.

Teigiama, kad socialinio konflikto paradigma geriausiai padeda pagrįsti visuomenėje vykstančius pokyčius. Toliau nesigilinant į šios tradicijos ypatumus, vis dėlto reikia pažymėti, kad šiuolaikiniai socialinio konflikto paradigmos atstovai R. Dahrendorf, R. Collins ir kiti nutolsta nuo dichotominio socialinio konflikto kildinimo ir revoliucinio sprendimo kelio. Pvz., R. Collins teigia, kad žmonės yra linkę kontroliuoti kitus, o tiems besipriešinant ir kyla konfliktas. Tačiau neabejotina, kad vokiškoji tradicija remiasi rinkos ekonomika ir jos pokyčiais.

Anglų-prancūzų tradicija akcentuoja kultūrinį požiūrį, pabrėždama, kad moderni, tuo labiau postmoderni visuomenės struktūra negali būti paaiškinama remiantis vien gamybos būdo pokyčiais. Vis labiau pabrėžiamas paties žmogaus aktyvumas, jo veiklos motyvacija, gyvenimo stilius ir pan. (Socialinių tyrimų institutas, 2005).

Kad gyvenamoji ir ugdymosi aplinka turi įtakos mokinių intelektui, gana seniai nustatyta tokių autorių, kaip: A. Kalvaitis (1993; 1996), A. Giddens (2000), Z. Zagorski (1997), P. Bourdieu ir J. C. Passeron (1990) ir kt.

N. Večkienė (1996) ugdymą įvardija kaip nuolat kintantį procesą, kurį lemia sąveika su aplinka, todėl mokyklos vadovai, pedagogai savo darbe turi remtis vadybos teorija ir praktika. Mokykla, kaip organizacija, atlieka ne tik švietimo koncepcijoje išskeltus tikslus, bet yra „viena ilgiausių tam tikros žmonių grupės (suaugusių, vaikų, paauglių) aktyvaus savo laiko praleidimo, didžiausių galimybių savęs realizavimo, išreiškimo vietų“ (Jucevičius, 2003, p. 75).

Šiuolaikinėje mokykloje didėjanti socialinė įtampa labiausiai paliečia vaikus iš daugiavaikių šeimų ar turinčius tik vieną iš tėvų, ar gyvenančius kaime. „Skurstančios šeimos negali investuoti į savo vaiko geresnę gyvenimo kokybę užtikrinančias priemones ir dėl to nepajėgia įveikti „skurdo spąstų“ (Strateginių studijų centras ir Pilietinės visuomenės institutas, 2007, p. 33).

Socialinės ir ekonominės regionų plėtros duomenys patvirtina netolygią miestų ir rajonų plėtrą bei skirtingą žmonių gyvenimo kokybę. Dar didesnis gyvenimo kokybės skirtumas yra tarp miesto ir kaimiškųjų rajonų. Dėl išsilavinusių ir socialiai aktyvių gyventojų migracijos į miestus didėja miesto ir kaimo socialinės ir ekonominės plėtros netolygu-

mas. To padariniai skaudžiausiai reiškiasi kaimiškuosiuose rajonuose, kur žmonių pajamos yra mažos (Strateginių studijų (...), 2007). Intelkto ir mokymosi rezultatų skirtumai tarp miesto ir kaimo visada buvo ryškesni.

Nedarbas menkina žmonių savigarbą, griau-na nusistovėjusią jų gyvenimo rutiną ir daro juos priklausomus nuo bedarbio pašalpos. Viskas kartu dažnai gerokai apsunkina ir vaikų gyvenimo sąlygas. Nuolatiniai bedarbiai sudaro žemiausią klasę, izoliuotą nuo likusios dalies. Jie jaučiasi atskirti nuo visuomenės ir atmeta jos puoselėjamas vertybes. Tyrimų duomenys rodo nedarbo padarinius: visuomeninė „gėda“, socialinių ryšių stoka, stresas šeimoje, darbo įgūdžių praradimas, dvasinės ir fizinės būklės prastėjimas, tolesnė bedarbystė ir kt. (Zagorski, 1997). Ir priešingai, sėkminga savirealizacija darbe paprastai lemia teigiamus asmenybinius ir socialinius pokyčius: pasitikėjimą, geresnius santykius šeimoje, sveikatą ir t. t.

P. Jucevičienės, L. Šermukšnytės (1998) teigimu, kiekvienas individas yra savitas, todėl ateidamas iš savo aplinkos (namų, bendraamžių rato), kurioje iki šiol vyravo savitos gyvenimo taisyklės, susiduria su naujomis mokyklos bendruomenei keliamomis elgesio taisyklėmis. Individas organizacijoje (šiuo atveju mokinys) vertinamas labai plačiai, kitų sistemų lygmenyse: mikrosistemoje (asmeniniai kontaktai), mezosistemoje (grupių kontaktai), echosistemoje (įvairių institucijų sistemos), makrosistemoje (individo aplinkos vertybės, nuostatos, taisyklės, principai ir kt., atitinkančios tam tikrų sistemų principus).

Vaikai, atėję iš kitokios aplinkos, mokykloje jaučiasi prastai. Pasak P. Bourdieu (1986), iš žemesnių klasių ir dažnai iš etninių mažumų kilę vaikai susikuria kalbos ir elgesio manieras, kurios konfliktuoja su dominuojančiomis mokykloje. Todėl neretai jiems mokykloje egzistuojančios taisyklės ir mokytojų nurodymai yra nesuprantami. Darbininkų klasės vaikai, atėję į mokyklą, patiria kur kas didesnę konfrontaciją, negu kilusieji iš labiau privilegijuotų šeimų. Pirmieji jaučiasi atsidūrę svetimoje kultūrinėje aplinkoje. Ir tai suprantama: vaikai, atėję iš vargingesnių šeimų, sunkiai adaptuojasi prie kitokios aplinkos, kitokio bendravimo.

Pasak I. Illich (Giddens, 2005), mokykla įdiegia „pasyvųjų vartojimą“ – nekritišką esamos socialinės santvarkos pripažinimą, diegiama drausmė ir subordinacija. M. Harris (1998) mano, kad kiekviena klasė turi savo subkultūras, sudarytas iš skirtingų darbo modelių. Dažnai klasės turi net savo kalbas, trukdančias joms bendrauti vieniems su kitomis. Mokiniai tarsi priversti susitaikyti su socialine nelygybe ir užleisti geresnes pozicijas. Šių dalykų sąmoningai nemokoma, teigia I. Illich (Giddens, 2005), jie

glūdi mokyklos procedūrose ir ugdymo procese. Jo teigimu, „slaptojoje mokymo programoje“ vaikai išmoksta žinoti savo vietą ir tyliai su tokia padėtimi susitaikyti.

Anot A. Kalvaičio (1993), geras išsilavinimas leidžia užimti aukštą socialinę padėtį, antra vertus, išsilavinimo kokybė tiesiogiai priklauso nuo asmens, tiksliau, nuo jo tėvų socialinės padėties. Rodos, vidurinė mokykla turėtų sulygtinti pradinio starto galimybes vaikams iš skirtingų socialinių sluoksnių šeimų, bet tyrimai rodo, kad mokykla turi tik ribotą poveikį sulygtinti ir skatinti socialinį mobilumą, gali net padidinti nelygybę. Tai gali būti susiję su mokyklos reikalavimais, kurie palankūs viduriniajai klasei ir nedėkingi žemesniajai. Mokyklos yra orientuotos į vidurinį sluoksnį, kuriam priklauso ir mokytojai. Suprantama, kad vaikai iš žemesnių socialinių sluoksnių, skurdesnės gyvenamosios aplinkos turi įdėti daugiau pastangų, jei nori pritapti prie dominuojančios kultūros ir psichologinės aplinkos ar nustatytos tvarkos. S. Coopersmith (1967) pastebėjo ryšį tarp jaunuolių savigarbos ir bendravimo su tėvais ir aplinkiniais. Žmonės, kurių savigarba yra žema, blogiau pažįsta save, savo temperamentą, charakterio būdą, o konkretūs savęs vertinimai nėra aiškiai diferencijuoti. Žema savigarba lemia narkomaniją, alkoholizmą, nusikaltimą, bandymą bet kokia kaina pritapti prie kitų. Mokslininkai nustatė, kad egzistuoja ryšys tarp žemos savigarbos ir gyvenimo problemų (Myers, 2000). Prie save nuvertinančių mokinių žeminimo prasideda ir „etikečių kljavimas“. H. Beckeris (Giddens, 2005) „etikečių kljavimo“ teorijai skyrė nemažai dėmesio. Mokslininko teigimu, „etiketės kljuojamos“ atsižvelgiant į tai, kaip žmogus apsirėngęs, kokia jo kalbėsena, kilmės vieta. „Kūno puoselėjimas pagal dietos, aprangos, veido išvaizdos ir kitus faktorius yra šiuolaikinis socialinio gyvenimo stiliaus bruožas“ (Giddens, 2000, p. 227). „Etikečių kljavimas“ daro įtaką ne tik žmogaus požiūriui į individą, bet ir šio individo savimonei (Giddens, 2005). Mokinių išgyvenamas bejėgiškumo jausmas, A. Giddenso (2000) nuomone, kaip psichikos reiškinys paprastai visada susijęs su individo tikslais, projektais arba siekiais.

Mokiniams kylančios problemos tiesiogiai veikia jų mokymąsi: jie vengia lankyti mokyklą, neturi mokymosi motyvacijos. V. Targamadzės (1999) nuomone, mokyklos veikloje, beveik visose posistemėse, yra edukacinio stimuliavimo trukdymų. Autorė pastebi, kad trikdžių yra ir ugdymo procese, ypač ugdytojo ir ugdytinio santykiuose.

R. Grigo (1998) teigimu, „žmonių diferenciacija“, susisluoksniavimas pagal turtinę padėtį nūdienos Lietuvoje savo tempais stebina net Vakarų šalis. Kita vertus, stratifikacija yra normalus reiškinys vi-

suomenėje, kuri gyvena kapitalizmo ekonomikoje. Reikėtų skatinti žemesnio socialinio sluoksnio atstovus rinktis aukštesnio lygio mokymosi įstaigas. Reikia padėti socialiai remtinoms ir mažas pajamas gaunančioms šeimoms. Ypač reikėtų skatinti gabius tokių šeimų vaikus, kad dėl šeimos materialinės padėties nebūtų trukdoma vaikui siekti mokslo ir perėti į aukštesnę socialinę klasę.

Išvados

1. Kultūra yra adaptacinė gyvenamosios aplinkos reakcija. Kultūra yra žmogaus prisitaikymo prie savo aplinkos būdas – tai normos, tradicijos, papročiai, kurie priklauso nuo konkrečios situacijos ir aplinkos. Individui, kuris gyvena ir yra auklėjamas kitokioje nei dominuojančioje kultūroje, iškyla sunkumų švietimo, socialinio ar etnokultūrinio gyvenimo srityse. Kiekviena socialinė klasė turi savo subkultūrą, ji sudaryta iš skirtingų modelių. Dažnai klasės turi net savo kalbas, o tai trukdo joms bendrauti vienas su kitomis.
2. Mokiniai, atėję iš žemesnio socialinio sluoksnio, sunkiai pritampa prie dominuojančios kultūros, nejaukiai jaučiasi. Mokinių socialinė-ekonominė padėtis daro tiesioginę įtaką ir jų mokymosi rezultatams. Daugelio vaikų iš žemesnio socialinio sluoksnio paprastai mažesnis intelektualinis koeficientas, nes su jais vaikystėje buvo mažai bendrauta, vaikai neturi išsiugdę pakankamai socializacijai būtinų įgūdžių. Individai ir ateityje neturi aukštų siekių, nesugeba savęs visiškai realizuoti, žema jų savivertė.
3. Švietimo sistema ir kultūra tiesiogiai susijusi su individo kultūrine ir socialine aplinka ir jos reprodukcija. Švietimo sistemoje vyksta institucionalizuota kultūrinės sistemos, kuri dažnai apibūdinama kaip žinių ir įgūdžių visuma, reprodukcija.

Literatūra

1. Bourdieu P., 1998, *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
2. Bourdieu P., 1986, *Distinction: A Social Critique of Judgements of Taste* London. Routledge and Kegan Paul.

3. Bourdieu P., Passeron J. C., 1990, *Reproduction in Education, Society and Culture*. Sage publication.
4. Coopersmith S., 1967, *The antecedents of self esteem*. Los Angeles: Freeman & Co.
5. Donskis L., 1991, Radikalusis istorizmas ir kultūros krizių filosofinė refleksija. *Problemos*. Nr. 56. P. 12.
6. Giddens A., 2005, *Sociologija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
7. Giddens A., 2000, *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.
8. Grigas R., 1998, *Socialinių įtampų laukai Lietuvoje*. Vilnius: Rosma.
9. Greimas A. J., 1991, Iš arti ir toli. *Literatūra. Kultūra. Grožis*. Vilnius.
10. Harris M., 1998, *Kultūrinė antropologija*. Kaunas: Tvermė.
11. Kalvaitis A., 1996, Tėvų socialinio statuso poveikis vaikų mokymosi pradžiai. *Mokymo ir auklėjimo klausimai*. T. 27. Vilnius: Vaga.
12. Kalvaitis A., 1993, Švietimas ir socialinis mobilumas. *Sociologija Lietuvoje: Praeitis ir dabartis*. P. 19–23. Vilnius.
13. Lukšienė M., 1993, Jungtys. *Pedagogika ir kultūra. Lietuvos švietimo reformos*. Vilnius: Alma littera. P. 21.
14. Myers D. G., 2000, *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
15. Strateginių studijų centras, Pilietinės visuomenės institutas, 2007, *Lietuvos tauta: būklė ir raidos perspektyvos*. Vilnius: Versus aureus.
16. *Švietimo vadybos įvadas*, 1996. Sudarytojai. Nilotė Večkienė, Palmira Jucevičienė, Robertas Jucevičius, Vilija Targamadžė, Laima Šermukšnytė, Irena Mačerinskienė. Kaunas: Technologija.
17. Jucevičienė P., Šermukšnytė I., 1997, Tyrimų turinys ir metodai. *Lyginamoji edukologija*. Kaunas: Technologija.
18. *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas*, 2003. Nr. IX 1630. Vilnius. Prieiga internete: <http://www.smm.lt/kiti/sv_istatymas.doc>.
19. *Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos švietimo gairių 2003–2012 m. projektas*, 2002. Vilnius: AB „Spauda“.
20. Targamadžė V., 1999, *Bendrojo lavinimo mokykla: mokinių edukacinio stimuliavimo aspektas*. Kaunas: Technologija.
21. Tomlinson J., 2002, *Globalizacija ir kultūra*. Vilnius: Mintis.
22. Zagorski Z., 1997, Społeczeństwo transformacyjne. *Socjologia*. T. XXIV. V.

INFLUENCE OF PLACE (REGION) OF RESIDENCE ON AN INDIVIDUAL'S EDUCATION AND CULTURAL REPRODUCTION

Kęstutis Trakęelys

Summary

Culture is an adaptive reaction. It is a way, by which a person adjusts to his environment. Culture means particular norms, traditions, and customs that depend on particular situation and manifest in particular environment. Any individual, therefore, acting in a culture or subculture, "faces many different things, falls into various circumstances where the forms of "acceptable" behaviour might be different."

For an individual who lives and is educated in a different culture, difficulties might appear in the sphere of education, social or ethno-cultural life. Every social class has its own subculture that is composed from different models. Very often such a class might even have different languages that trouble the inner communication.

For pupils that come from the lower social stratum it is difficult to adjust to the dominant culture, they feel bad, uncomfortable.

Socio-economic situation of pupils directly influences their learning results. Many children that come from the lower strata usually have lower IQ that is the consequence of low communication with them in their early childhood; they do not have enough skills needed for socialization.

The feeling of hopelessness that crushes pupils coming from a different cultural environment usually accompanies them throughout all their life as a psychological phenomenon having impact on their aims, projects and aspirations. In the future such individuals have low self-esteem, do not have high aspirations, and are not potential to the full self-realization.

Culture and system of education are directly connected with the individual's cultural and socio-economic reproduction. The individualized process of reproduction of the cultural system usually takes place in the system of education. The process could be understood as the entirety of skills and knowledge.

Keywords: culture, education, pupils, cultural system.

GYVENAMOSIOS VIETOS (REGIONO) ĮTAKA INDIVIDŲ ŠVIETIMUI IR KULTŪRINIEI REPRODUKCIJAI

Kęstutis Trakęelys

Santrauka

Kultūra – tai adaptacinė reakcija. Tai yra asmens prisitaikymo prie savo aplinkos būdas. Kultūra reiškia tam tikras normas, tradicijas ir papročius, priklausančius nuo konkrečios situacijos ir pasireiškiančius konkrečioje aplinkoje. Todėl bet kuris asmuo, veikiantis kultūroje arba subkultūroje, „susiduria su daug skirtingų dalykų, patenka į įvairias aplinkybes, kuriose „priimtino“ elgesio normos gali būti nevienodos.“

Asmeniui, gyvenančiam ir išmokytam skirtingoje kultūroje, gali kilti sunkumų švietimo, socialinio arba etnokultūrinio gyvenimo sferoje. Kiekviena socialinė klasė turi savo subkultūrą, kuri yra sudaryta iš skirtingų modelių. Labai dažnai tokia klasė gali netgi turėti skirtingas kalbas, o tai apsunkina vidinę komunikaciją.

Moksleiviams iš žemesniojo socialinio sluoksnio sunku prisitaikyti prie dominuojančios kultūros, jie jaučiasi blogai, nepatogiai.

Socioekonominė moksleivių situacija tiesiogiai veikia jų mokymosi rezultatus. Daug vaikų iš žemesniojo sluoksnio paprastai turi žemesnį protinio lavėjimo koeficientą, tai yra menko bendravimo su jais jų ankstyvoje vaikystėje pasekmė; jie neturi pakankamų socializacijai reikiamų įgūdžių.

Beviltiškumo jausmas, gniuždantis moksleivius iš kitokios kultūrinės aplinkos, paprastai lydi juos visą gyvenimą kaip psichologinis reiškinys, veikiantis jų tikslus, projektus ir siekius. Ateityje tokių asmenų savigarba menka, jie neturi didelių siekių, neturi galimybių visiškai save realizuoti.

Kultūra ir švietimo sistema yra tiesiogiai susijusios su asmens kultūrine ir socioekonominė reprodukcija. Individualizuotas kultūrinės sistemos reprodukcijos procesas paprastai vyksta švietimo sistemoje. Šį procesą galima suprasti kaip įgūdžių ir žinių visumą.

Reikšminiai žodžiai: kultūra, švietimas, moksleiviai, kultūros sistema.

Įteikta 2009-10-21